

Typology of Different Iranian Families' Close Encounter with Cyberspace during the Corona Virus Outbreak

Khalil Noruzi

Assistant Professor of Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

khnoruzi@ihu.ac.ir

Ehsan Mollanouri Shamsi

Corresponding Author, PhD Student in Public Policy, Imam Hossein University,

Tehran, Iran. ehsan.noori72@gmail.com

Hamed Mollanouri Shamsi

Researcher at Imam Hossein University, Tehran, Iran. hmollanouri@gmail.com

Abolfazl Abdollahi

Master student of Islamic education and economics at Imam Sadiq University, Tehran,

Iran. abolfazlabdollahi488@yahoo.com

Abstract

There is no general consensus among all the experts on one comprehensive definition of the family; however, it is certain that family is the smallest and, at the same time, the strongest social unit. Today, the strength of the family is subject to many changes, including the technological ones. Cyberspace has become the bedrock of mass changes in the family. Few families in the world, especially during the peak of Covid19 pandemic are left out of the interaction with cyberspace. This study is a qualitative research that, through content analysis method, has dealt with the typology of Iranian families' encounter with the cyberspace during the outbreak of Corona Virus. The major basis of the analysis is the attention paid to the issue of "discourse" in the field of family and that any change in family discourse actually means a change in the structures, functions, and laws of the family. The most important discourses emphasized in this study are the discourse of "Iranian-Islamic family" as the basis discourse and that of "Western family" as the discourse influencing the basis discourse. Also, three discourses of "traditional family", "follow-up user family", and "active user

family" are identifiable. The expansion of justice in order to cover the weaknesses of the traditional family discourse in the development of media literacy and covering the shortcomings of the follow-up user family discourse is expanding the media culture. The discourse of the active user family also requires the supportive-developmental approaches.

Keywords: *family, cyberspace, corona virus, cyberspace user, justice*

گونه‌شناسی رویارویی انواع خانواده‌های ایرانی با فضای مجازی در دوران شیوع ویروس کرونا

خلیل نوروزی

استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، تهران، ایران khnoruzi@ihu.ac.ir

احسان ملانوری شمسی

نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری عمومی دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، تهران، ایران ehsan.noori72@gmail.com

حامد ملانوری شمسی

پژوهشگر دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، تهران، ایران hmollanouri@gmail.com

ابوالفضل عبداللہی

دانشجوی کارشناسی ارشد معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران abolfazlabdollahi488@yahoo.com

چکیده

تعریف واحد و جامعی از خانواده که همه‌ی صاحب‌نظران بر آن اجماع داشته باشند وجود ندارد؛ در عین حال قدر متقن آن است که خانواده کوچک‌ترین و در عین حال مستحکم‌ترین واحد اجتماعی محسوب می‌شود. استحکام خانواده امروز دستخوش بسیاری از تحولات از جمله تحولات فن‌آورانه است. فضای مجازی، بستر شکل‌گیری انبوهی از تغییرات در خانواده شده است. کمتر خانواده‌ای، خاصه در دوران اوج بیماری کرونا، در جهان از تعامل با بستر فضای مجازی جا مانده است. تحقیق حاضر پژوهشی کیفی است که با روش تحلیل مضمون، به گونه‌شناسی خانواده‌های ایرانی در دوران شیوع بیماری کرونا با فضای مجازی پرداخته است. مبنای اصلی تحلیل در این تحقیق، توجه به مسئله‌ی «گفتمان» در زمینه‌ی خانواده است و تحول در گفتمان خانواده در واقع به معنای تحول در ساختارها، کارکردها و قوانین خانواده است. یافته‌ها: مهم‌ترین گفتمان‌های مورد تأکید در این پژوهش گفتمان «خانواده‌ی ایرانی-اسلامی» به عنوان گفتمان مینا و گفتمان «خانواده‌ی غربی» به عنوان گفتمان تأثیرگذار بر گفتمان مینا است. همچنین، سه گفتمان خانواده‌ی سنتی، خانواده‌ی کاربر‌پیر و خانواده‌ی کاربر فعال قابل شناسایی هستند. نتایج: بسط عدالت برای پوشش ضعف‌های گفتمان خانواده سنتی در گسترش

سواد ر سانه‌ای و پو شش کا سته گفتمان خانواده کاربر پیرو در بسط فرهنگ ر سانه‌ای است. گفتمان خانواده‌ی کاربر فعال نیز نیازمند رویکردهای حمایتی- توسعه‌ای است.

واژه‌های کلیدی: خانواده، فضای مجازی، کرونا، کاربر فضای مجازی، عدالت، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۰۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۸/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۱

فصلنامه راهبرد اجتماعی - فرهنگی، سال ۱۰، شماره ۴۰، پاییز ۱۴۰۰، صص ۶۲۳-۶۵۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه و بیان مسئله

ظهور جامعه شبکه‌ای که کاستلز از آن خبر می‌دهد (کاستلز، ۱۳۸۰) یا وقوع انقلاب جنسی که بنیان خانواده در غرب را متلاشی می‌سازد، پدیده‌هایی مهم در سیر تحولات خانواده به شمار می‌آیند. اما شتاب نوظهوری و انسان‌گرایی امروز به اوج خود رسیده و تحولاتی که سابقاً طی چند نسل صورت می‌گرفت، امروزه طی یک نسل چندین بار رخ می‌دهد. ظهور رسانه‌های نوپدید همچون ماهواره و فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی این امکان را فراهم کرده که این تحولات به جوامع غربی محدود نشود و روزبه‌روز گسترش بیشتری در جهان داشته باشد. از طرف دیگر، ظهور پدیده‌ی شوم «ویروس کرونا» نیز از سداهای معناداری را در زندگانی بشر موجب شده است. با این واژگونی‌های عمیق خواسته و ناخواسته، به نظر می‌رسد؛ در این سخن مک‌لوهان که «رسانه پیام است» بیشتر باید تأمل نمود. مسئله‌ی تأثیرات ناشی از فضای مجازی نیازمند توجهی عمیق‌تر از محتوای صرف آنهاست؛ توجهی که ذات و ماهیت این ابزار را در بستر تاریخی تمدن غرب بررسی نماید.

با پیدایش کرونا در عالم و سردرگمی مردم دنیا در تعامل با آن، ناخواسته الگوهای تعاملاتی جدید بینا خانوادگی^۱ و بین خانوادگی^۲ بوجود آمده است. الگوهای رفتاری اعضای خانواده‌ها، طرح‌ها و زمینه‌های جدیدی را تجربه می‌کنند و به سمت تعریف بسترهای جدیدی از تجربه‌های زیست‌فیزیکی به سمت تجربه

---

^۱Intra family

^۲Inter family

زیست در فضای مجازی شتاب گرفته است. تعامل با فضای مجازی، برای بسیاری از خانواده‌ها اتفاق افتاده است، اما در گذر این تعاملات، گفتمان‌هایی از خانواده رخ داده است که توجه به آن‌ها برای سیاست‌گذاری فرهنگی کشور موضوعیت و فوریت دارد.

۱. اهداف و سؤالات پژوهش

بنابر موارد پیشگفت، این پژوهش به موضوع بررسی انتقادی گفتمان‌های خانواده در تعامل با فضای مجازی در دوران ویروس کرونا اختصاص یافته است. چرا که به نظر می‌رسد؛ این گفتمان‌ها با هدف چهارم بیانیه‌ی گام دوم انقلاب یعنی عدالت و لزوم بسط آن، گره خورده است. برخورداری و کم‌برخورداری در دسترس‌ی به فضای مجازی، بهره‌گیری از سواد رسانه‌ای و کاربردهای مناسب استفاده از فضای مجازی، همه مشکلاتی از جنس عدالت توزیعی در کشور ما هستند که می‌توان به عنوان موضوع پژوهشی در دوران شیوع کرونا مطرح شوند. ابتدا سعی شده است، نسبت گفتمان ایرانی خانواده با گفتمان تاریخی غرب مشخص شود و بعد از آن تأثیرات ناشی از فضای مجازی در دوره‌ی شیوع بیماری کرونا بر این گفتمان مورد توجه قرار گیرد. بنابراین، پرسش‌های اصلی تحقیق حاضر عبارتند از:

(۱) در نسبت تعامل خانواده‌ها با فضای مجازی در دوران کرونا، چه گفتمان‌های خانواده‌ای قابل فحص است؟ ویژگی‌های خانواده‌های این گفتمان‌ها کدامند؟

(۲) برای بسط عدالت و حرکت در راستای تحقق هدف چهارم بیانیه‌ی گام دوم انقلاب، برای ترمیم کاستی‌های این گفتمان‌ها چه باید کرد؟

۲. پیشینه پژوهش

اسلام از نظر وجودی زن را جنس لطافت و انس و آرامش معنوی خانواده و جنس مرد را جنس مدیریت و محل اعتماد و تکیه‌گاه بودن می‌داند؛ مرد آسایش است و زن آرامش (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ص. ۴۱). این مسئله، اساس تعریف مسئولیت‌ها و نقش‌های خانواده‌ی اسلامی است؛ مرد در خانواده بیش از هر چیز، نقش قیومیت

و تکیه‌گاهی برای زن و فرزندان دارد که صراحت این نقش در آیه شریفه دیده می‌شود: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء: ۳۱)، و زن نیز موجب آسایش و آرامش خانواده است: «المرأه ریحانه» (نهج البلاغه، نامه ۳۱). نقش لطیف زن در خانواده به‌عنوان «مادر» و «همسر» که در دنیای غرب و دیدگاه‌های فمینیستی جزء بی‌ارزش‌ترین نقش‌های اجتماعی محسوب می‌شود، در اسلام از چنان اهمیتی برخوردار است که اساس شکل‌گیری یک اجتماع سالم را در همین نقش‌آفرینی صحیح زن در خانواده می‌داند (چراغی کوتیانی، ۱۳۸۸).

۲-۱. جامعه‌شناسی خانواده‌ی ایرانی

خانواده در جامعه‌ی ایرانی یکی از ارکان اصلی تشکیل‌دهنده‌ی اجتماع است که هم بر تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تأثیر گذارده و هم از این جریان‌ات تأثیر پذیرفته است. آزاد ارمکی در کتاب «جامعه‌شناسی خانواده ایرانی» نظامی مفهومی در تحلیل ساختار خانواده در کنار ارکان دیگر جامعه ارائه نموده که آن را «نظام اجتماعی سه پایه ایرانی» نام نهاده است. در این دیدگاه، سه نهاد اصلی تشکیل‌دهنده‌ی جامعه‌ی ایرانی عبارتند از خانواده، دین و دولت. «پیوستگی بین نهادها و نیروی اجتماعی در ایران موجب شده است تا خانواده ضمن اینکه نهاد اثرگذار باشد در یک نظام تعاملی با دیگر نهادها دچار تغییر و تحول شود» (آزاد ارمکی، جامعه‌شناسی خانواده، ۱۳۹۲، ص. ۵۰).

۲-۲. اشکال و کارکردهای خانواده

شکل‌های خانواده، نشان‌دهنده‌ی تنوع شیوه‌هایی است که از طریق آن افراد در کنار هم به‌عنوان عضوی از یک خانواده زندگی می‌کنند (ادواردز & ریبنز مک کارتی، ۱۳۹۰، ص. ۲۹۷). از نظر جامعه‌شناسی، خانواده براساس ساختار درونی آن در طول تاریخ و در مکان‌های مختلف اشکال متنوعی داشته است؛ از خانواده‌ی گسترده که قدیمی‌ترین شکل خانواده هستند تا خانواده‌ی هسته‌ای و شکل‌های جدیدتر آن.

خانواده‌ی گسترده از حضور و زندگی سه نسل (پدربزرگ و مادربزرگ،

والدین و فرزندان) در کنار یکدیگر و یا زندگی خواهران، برادران، همسران و فرزندان‌شان در یک مکان ایجاد می‌شود (آزاد ارمکی، جامعه‌شناسی خانواده، ۱۳۹۲، ص. ۱۳). ارتباط تنگاتنگ نسل‌ها با یکدیگر و وجود شبکه‌ی خویشاوندی گسترده‌تر در درون یک خانواده، فصل ممیز این نوع خانواده از خانواده هسته‌ای است. خانواده‌ی گسترده به دلیل ارتباط تنگاتنگ اعضای خانواده با یکدیگر، از نظر شبکه‌ی حمایتی و نظارتی، بر سایر اشکال خانواده رجحان دارد، اما همان‌گونه که گفتیم الزامات فرهنگی - اجتماعی صنعتی شدن جوامع سبب کاهش این شکل خانواده بوده است. مهم‌ترین کارکردهای خانواده از جمله بازتولید نسلی، تعلیم و تربیت فرزندان و روابط حمایتی از اعضای خانواده، بیش از هر شکل دیگری در خانواده‌های گسترده و هسته‌ای زمینه بروز می‌یابند.

شکل‌های دیگری از خانواده مانند خانواده تک‌والد (ادواردز & ریبنز مک کارتی، ۱۳۹۰، ص. ۳۰۵) و هم‌خانگی یا خانواده‌ی غیررسمی هم مطرح هستند؛ «منظور از هم‌خانگی یا هم‌بالینی؛ زندگی مشترک دو شریک جنسی همراه با رابطه صمیمی و عاطفی بدون ازدواج با یکدیگر است. در هم‌خانگی، پایبندی به زندگی، جنبه عاطفی دارد نه قانونی» (گیدنز، جامعه‌شناسی، ۱۳۸۶، ص. ۷۹۵). هم‌خانگی یکی از افراطی‌ترین شکل‌های روابط پیش از ازدواج است که ریشه‌های عمیق غربی دارد و ناشی از تحولات اقتصادی اجتماعی میانه‌ی قرن بیستم در این کشورها است (آزاد ارمکی & همکاران، هم‌خانگی، پیدایش شکل‌های جدید خانواده در تهران، ۱۳۹۱، ص. ۱۳۴).

کارکردهای خانواده عبارت است از مجموعه وظایفی که خانواده به‌عنوان یک نهاد اجتماعی، نسبت به اعضای خود و جامعه، عهده‌دار است. هر چند کارکردگرایان اساس تفکر خود درباره‌ی خانواده را در بررسی کارکردهای خانواده قرار داده‌اند، اما سایر مکاتب نیز از این مسئله غافل نبوده و به بررسی دقیق کارکردهای خانواده و تأثیر متقابل آن بر شکل‌های خانواده پرداخته‌اند. شکل‌های مختلف خانواده اساساً، نشانگر کارکردهای متفاوتی از خانواده هستند.

مهم‌ترین و مشهورترین کارکردهایی که برای خانواده برشمرده شده را می‌توان در چهار دسته اصلی بررسی نمود: ۱) تنظیم روابط جنسی و بازتولید نسلی، ۲) جامعه‌پذیری نسل آینده، ۳) عاطفه و همراهی، ۴) حمایت و مراقبت. چراغی کوتیانی (۱۳۸۸) در مقاله‌ی خود به این چهار کارکرد و دیدگاه ویژه‌ی اسلام پیرامون این کارکردها پرداخته است. محمدی ری‌شهری (۱۳۸۷) نیز به دسته‌بندی کارکردهای خانواده در اسلام پرداخته و براساس آیه‌ی ۲۱ سوره‌ی روم، مهم‌ترین کارکرد خانواده را آرامش روانی دانسته که بدون آن تحقق هیچ‌یک از اهداف خلقت انسان امکان‌پذیر نیست. گسترش آرمان توحید و سازندگی اجتماعی و اخلاقی از دیگر کارکردهایی است که وی از دیدگاه اسلام برای خانواده بر می‌شمارد (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۷).

۲-۳. فضای مجازی و نظام خانواده

در نسبت بین خانواده و فضای مجازی، فضای مجازی پیش از هر چیز یک فضای واقعی مانند سایر فضاها است که از نظر برخی ویژگی‌ها تفاوت‌هایی با دیگر فضاها دارد، اما نه در اصل وجودی و عینی بودن؛ تأکید ما بر استفاده از ترکیب «فضای مجازی» به جای «فضای مجازی» - که در مقابل «فضای واقعی» به کار می‌رود- از این جهت است، زیرا در مقابل «امر واقعی»، «امر عدمی» قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۹۳، ص. ۳۹)؛ و این امر به طور واقعی بر نظام خانواده اثر گذار است. این مطلب به وضوح در متن پیام آیت ا... جوادی آملی به نخستین همایش ملی فضای مجازی پاک مشهود است:

«نکته اساسی آن است که فضای فرهنگ و اندیشه، فضای مجاز نیست؛ بلکه فضای حقیقت است. خواه از ابزار حسی به دست آید یا از ابزار ماورای حس. چیزی که با اندیشه‌ی اندیشوران در ارتباط مستقیم است، پیامی را به ذهن منتقل می‌کند یا خصوصیتی در نفس ایجاد می‌کند، این حقیقت است و نه مجاز. زیرا نه سیم حقیقت است تا بی سیم شود مجاز، و نه چهره‌ی صفحه تلویزیون حقیقت است تا اگر چیزی بی صورت و بی تصویر بود مجاز شود؛ هر جا فکر است و اندیشه است و انتقال فکر و اندیشه و علم، حقیقت است».

بنابراین فضای مجازی، فضایی واقعی است با الزامات و ویژگی‌های خاص خود که تا حدودی توسط کاربران که بدون استثنا متعلق به خانواده هستند، ساخته می‌شود. از این رو اگر قرار باشد از واژه‌ی «مجاز» استفاده کنیم، بهتر است آن را مانند آثار کاستلز در ترکیب «مجاز واقعی» به کار ببریم که در آن مجاز در مقابل واقعیت یا حقیقت قرار ندارد، بلکه نشانگر روایت‌گر بودن آن از امری دیگر و غیرفیزیکی بودن آن است؛ در حالی که خود این فضای غیرفیزیکی نیز امری واقعی و دارای آثار خارجی است. «فضای مجازی به دلیل توانمندی و امکانات بالقوه خود در کشورهای توسعه‌یافته، نقشی را به دست آورده که آن را به بدیل فضای شهری تبدیل کرده و موجب شده تا تعامل در فضای مجازی تا حد زیادی جایگزین تعاملات چهره به چهره در فضای واقعی شهری شود» (فکوهی & میردامادی، ۱۳۸۱، ص. ۹۰ و ۹۱).

۲-۴. جمع‌بندی مرور ادبیات

مطالعات فضای مجازی در ایران، بیشتر معطوف به جنبه‌ی فن‌آورانه و سخت‌افزاری همچون زیرساخت‌های لازم برای بسط و گسترش آن بوده و در مواردی که توجه به تأثیرات فرهنگی این فضا بوده، شاهد نگاهی یک‌سو‌نگر هستیم که فقط جنبه‌های منفی آن را بررسی نموده است (فکوهی & میردامادی، ۱۳۸۱، ص. ۹۳). مطمئناً، بررسی هر پدیده‌ای با سوگیری شدید باعث شناخت غلط یا ناقص آن خواهد گردید. فضای مجازی نیز از این جهت، نیازمند توجهات غیرسوگیرانه برای شناخت و بررسی تأثیرات آن است. اما از آنجا که موضوع این پژوهش، آسیب‌شناسی تأثیرات فضای مجازی بر خانواده است، پس از بررسی نظرات پایه‌ای برای تحلیل فضای مجازی و رسانه‌ی ماهواره توجه خود را معطوف به مسئله‌ی پژوهش خواهیم نمود.

می‌توان پژوهش‌های انجام شده در رابطه با موضوع مورد توجه این پژوهش را در دو گروه دسته اول و دسته دوم طبقه‌بندی کرد. پژوهش‌های دسته اول یک چارچوب ذهنی درباره‌ی خانواده و تأثیرات عامی که بر آن وارد می‌شود را ارائه می‌دهند، ولی فاقد چارچوب ذهنی و نظری فضای مجازی هستند. پژوهش‌های

دسته‌ی دوم هم عکس آن روند را داشته و در نهایت فاقد چارچوب نظری مناسبی در زمینه‌ی خانواده هستند. بر این اساس با وجود ارزشمند بودن تمامی این تحقیقات در حوزه‌ی تخصصی خود، در زمینه‌ی مطالعات خانواده نیازمند تحقیقاتی دو سویه هستیم که با ارائه‌ی چارچوب ذهنی خانواده و فضای مجازی بتوانند این تأثیرات را مستقیماً بررسی کنند.

گذشته از این موضوع، بررسی پژوهش‌های انجام‌شده درباره‌ی ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، نشانگر نقصی اساسی در فضای علمی کشور در این حوزه است که باید آن را کمیت‌گرایی نامید. به‌عنوان مثال درباره‌ی عنوان «فضای مجازی» که ابتدایی‌ترین و یکی از مهم‌ترین موضوعات پژوهش فلسفی در این زمینه است متأسفانه شاهد هیچ‌گونه پژوهش علمی-فلسفی نیستیم که اصل این عنوان را تأیید یا رد نماید و احکام ناشی از آن را ارائه دهد.

آنچه امروز جامعه‌ی ما نیازمند ارائه‌ی آن در پژوهش‌های حوزه‌ی فضای مجازی است؛ صرفاً آسیب‌شناسی نیست، بلکه شناخت چارچوب و مراحل بروز این آسیب‌ها از یک‌سو و توانایی ارائه راهکارهای لازم از سوی دیگر است. نکته‌ی دیگر -که این پژوهش نیز از آن مستثنی نیست- آن است که حتی پژوهش‌هایی که چارچوب نظری مناسبی دارند در بستر نظریات مشهور غربی شکل گرفته‌اند و فقدان نظریه‌پردازی اجتماعی فضای اینترنتی و رسانه‌ی ماهواره در بستر جامعه‌ی اسلامی - ایرانی باعث مغفول ماندن جنبه‌های متمایزکننده‌ی جامعه‌ی اسلامی از سایر جوامع شده و می‌شود.

۳. ملاحظات مفهومی و نظری

پاسخ به سؤالات پژوهش پیش‌رو معطوف با پیشینه، در گرو تلاش نظامندی برای شناسایی و درکی مناسب برای اندیشیدن در مورد انواع خانواده‌ها و تعامل ایشان با فن‌آوری است. با مراجعه به منابع اطلاعاتی در دسترس، مشخص گردید که پیش از این در رابطه با نظام خانواده‌ها و نسبت آنها با تکنولوژی، فعالیت‌های پژوهشی اندکی انجام شده است. برخی از این پژوهش‌ها ناظر بر تفکیک خانواده‌ها بر مبنای میزان هم‌سویی یا مقاومت در مقابل تکنولوژی است. با اینکه مقاله‌ی کاملاً در

راستای موضوع پژوهش در ادبیات، یافت نشد اما وجود مقالاتی که در دوران سلامت (شروع نشدن اپیدمی کرونا) در این رابطه منتشر شده است، می‌تواند به عنوان چارچوب اولیه‌ی پژوهش مورد توجه قرار گیرد. در چارچوب منتخب این پژوهش، انواع خانواده‌ها و توجه به سرعت پیوستن به تکنولوژی مورد تأکید قرار گرفته است.

همان‌گونه که در چارچوب مشخص است، انواع مشارکت خانواده‌ها با مدارس و راه‌کارهای اصلاح شرایط، مورد نظر بوده است و این موارد نیز می‌تواند به نوبه‌ی خود نقاط آغازین خوبی برای پژوهش محسوب گردد.

جدول ۱.

نوع مشارکت	سطح درگیری فناورانه	استراتژی برای تسهیل مشارکت
تسهلات اساسی خانواده‌ها	گریزان از فن‌آوری	رفع فن‌آوری هراسی
تسهلات اساسی مدارس	استفاده از فن‌آوری‌های سطح پایین	طراحی فرم‌های اثربسنجی ارتباطات مدرسه به خانه یا خانه به مدرسه در رابطه با برنامه‌های مدرسه و پیشرفت دانش‌آموزان
مشارکت در مدرسه	آشنا با فن‌آوری‌های روزآمد	آموزش کاربردهای فن‌آوری‌ها
مشارکت در فعالیتهای یادگیری در خانه	مشارکت در تصمیم‌گیری، حکمرانی و حمایت همکاری و تبادل نظر با سازمان‌های اجتماعی	ایجاد بستر فن‌آورانه
مشارکت در تصمیم‌گیری، حکمرانی و حمایت همکاری و تبادل نظر با سازمان‌های اجتماعی	اغشستگی با ف فن‌آوری‌های سطح بالا	

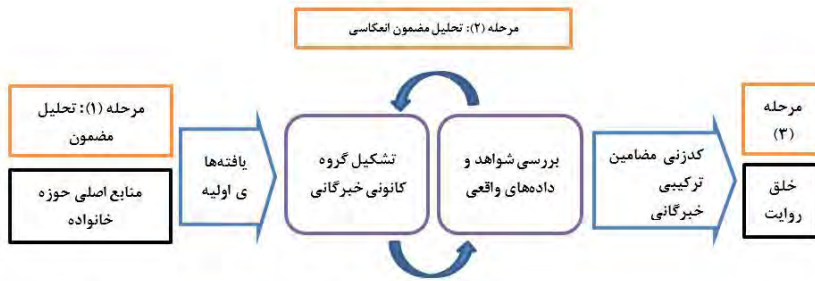
(Aytac, 2019)

۴. روش تحقیق

به منظور تحقق هدف پژوهش، مراحل ترسیم شده در شکل ۲ به صورت ساده‌سازی شده، نشان داده شده است. همان‌گونه که مشخص است، یافته‌های اولیه حاصل تحلیل مضمون منابع حوزه‌ی خانواده بوده است که خروجی‌های این مرحله طی تحلیل مضمون انعکاسی توسط گروه خبرگانی آشنا با مسئله و تطبیق با شواهد و داده‌های واقعی اتفاق افتاده در حوزه‌ی فضای مجازی در دوران شیوع کرونا، نهایتاً به خلق روایت‌های منسجم دست یافته است.

شیوه‌ی نمونه‌گیری هدفمند و با تکنیک گلوله برفی و غیرتصادفی انتخاب شده است. منابع اصلی حوزه‌ی خانواده با رجوع به اصحاب فن و خبرگان،

شنا سایی گردید. جامعه‌ی پژوهش در دو دسته‌ی منابع علمی و افراد مطلع مرتبط با موضوع پژوهش شامل خانواده‌ها، فضای مجازی و ویروس کرونا و روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند از جامعه پژوهشی انتخاب شد.

شکل ۱. مراحل انجام پژوهش در یک نگاه

۴-۱. گردآوری داده‌ها و اجرای روش

گردآوری داده‌ها متناسب با سؤالات طرح شده در ابتدای این پژوهش، ناگزیر از دو معبر جداگانه اخذ می‌گردد؛ گردآوری‌ای برای پاسخ به این سؤال که نسبت گفتمان‌های خانواده با فضای مجازی به مثابه‌ی یک کل چگونه است؟ پاسخ به این سؤال مستقل از وجود ویروس کرونا، قابل فحص در منابع علمی است. هر چند در قسمت یافته‌ها، به تفصیل به روایت آن پرداخته خواهد شد، اما برای همسوسازی خواننده، این حق برای ایشان محفوظ است که بدانند چگونه داده‌های روایات گرد هم آمدند تا روایت خلق شده است. جدول ۲ نحوه‌ی گردآوری داده‌های مربوط به یافته‌های اولیه (فارغ از وجود ویروس کرونا) را نشان می‌دهد.

جدول ۲: چند نمونه از نحوه گردآوری داده و اجرای روش در مورد یافته‌های اولیه پژوهش (بدون احتساب ویروس کرونا)

یافته اولیه	مفهوم برآمده	عین متن (منبع)
تغییر در شکل‌های خانواده	هسته‌ای شدن	هم تعداد افراد خانواده کم می‌شود و هم میزان ارتباطشان همانند خانواده‌های گسترده در گذشته نیست و اعضای یک خانواده هم به دنبال موفقیت یکدیگر نیستند و خیلی با هم ارتباط کلامی و عاطفی ندارند (بانکی پور فرد، مؤمنی‌راد، & صدری، ۱۳۹۶).
تغییر در کارکردهای خانواده	ایفای کارکرد هویت‌بخشی و شخصیت‌دهی	گسترش وسایل ارتباطی سبب رویارویی انسان با اطلاعات گوناگون و متنوع از محیط‌های مختلف شده است که نتیجه و پیامد آن تأثیر بر تمام جوانب دیگر زندگی، از جمله هویت و شخصیت افراد بوده است. به‌وسیله‌ی رسانه‌ها انتخاب‌های فراوانی در برابر فرد وجود دارد که سبب ایجاد هویت‌های گوناگون گردیده است. (کیدنز، چشم‌انداز خانواده، ۱۳۸۲، ص. ۱۵۴).
تغییر در قوانین خانواده	ایجاد امکان تعامل دوسویه و تعامل به جای قانون ارتباط یک سویه	«بخشی از فرآیند عظیم سایبر متعلق به رسانه‌های جدید است، که همگرای، پلنفرم، یا گونه‌های رسانه‌ها را در ذات خود دارند و قادرند به استقلال آنها پایان دهند و همگی را در یک محیط و با یک دستگاه و صفحه نمایش و با تمام ظرفیت رسانه‌ای به نمایش درآورند. رسانه‌های جدید علاوه بر موارد مذکور به همدی صاحبان پیام فرصت تولید و انتشار پیام رانه به شکل یک‌طرفه، بلکه به شکل متعامل و به‌صورت برابر می‌دهند» (سیاهکلی، ۱۳۹۲).

روایت این پژوهش، در رابطه با یافته‌های تحلیلی، هم‌زمان از ضرب یافته‌های اولیه و روایت‌های مربوط به کرونا در عرصه‌های مختلف زندگی خانواده‌ها حاصل آمده است. از این رو، نتایج یافته‌های اولیه با واقعیت‌های زندگی با کرونا، خلق روایت‌هایی کرده است که در قسمت یافته‌ها ارائه می‌شود. افراد شرکت‌کننده در گروه کانونی خبرگانی، به صورت جدول زیر بودند.

جدول ۳: تلاقی خبرگان و منابع اطلاعاتی جهت خلق روایت

عبارت اختصاری	سمت	دلیل انتخاب به عنوان عضو	عبارت اختصاری	سمت	دلیل انتخاب به عنوان عضو
A	دانش‌آموخته فرهنگ و ارتباطات	آشنایی نظری	E	اطهارات منتشر شده وزیر بهداشت	مسئول حوزه بهداشت و سلامت کشور
B	مدیرکل شورای عالی انقلاب فرهنگی	آشنایی عملی و نظری	F	اطهارات سخنگویان ستاد ملی مبارزه با کرونا	مسئول حوزه بهداشت و سلامت کشور
C	عضو موقت کمیسیون اصل ۹۰ مجلس	آشنایی عملی	G	سایت رسمی وزارت بهداشت	وجود اطلاعات
D	کارشناس فرهنگی	آشنایی عملی	H	سایت رسمی وزارت کشور	وجود اطلاعات

چند نمونه از نحوه کدزنی مضامین ترکیبی خبرگان که حاصل مواجهه‌ی گفتگو محور خبرگان و منابع اطلاعاتی رسمی جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی

سلامت بوده است به صورت جدول شماره‌ی ۵ نشان داده شده است. اما از آنجا که خلق روایت منسجم مدنظر بوده، موارد در قسمت یافته‌ها و نتایج به صورت متن آورده شده‌اند و از گزارش داده‌های جزیره‌ای در جداول خودداری شده است.

جدول ۴: طبقه خلق یافته‌های ترکیبی از تلاقی عین بیان خبرگان و منابع اطلاعاتی

تلاقی عین بیان خبرگان و منابع اطلاعاتی	مفهوم ترکیبی برآمده	یافته ترکیبی استفاده شده در روایت
<p>۲B1: این طبقه ضعیف هستند که نمی‌توانند با اینترنت کار کنند. نه اینکه نمی‌خواهند، واقعا نمی‌توانند. بندگان خدا محرومیت‌شان به قدری است که نمی‌توانند؛ باید کشور از بیت‌المال به آنها کمک کند.</p> <p>G17: شرکت بی‌مها یا در جمع‌های خانوادگی و شب‌نشینی‌ها، عامل اصلی ابتلا به ویروس کرونا است.</p>	<p>B12*G17: احتمال بیشتر بروز بیماری در مناطق محروم به دلیل آشنایی اندک با ظرفیت‌های فضای مجازی</p>	<p>آسیب‌پذیری بالای خانواده‌های سنتی در مقابله با کرونا</p>
<p>۹A: متأسفانه اغلب کاربران فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، آگاهانه از فضای مجازی استفاده نمی‌کنند و حجم گسترده‌ای از اینترنت کشور، صرف و بی‌گرمی‌های بی‌جهت می‌گردد.</p> <p>H15: پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۷۰٪ پهنای باند کشور، در امور غیرتجاری به کار می‌رود.</p>	<p>A9*H15: ایفای کارکرد هویت‌بخشی و شخصیت‌دهی</p>	<p>ضعف فرهنگی در خانواده کاربر پیرو</p>

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. یافته‌های اولیه

منظور از یافته‌های اولیه، یافته‌هایی فارغ از هدف اصلی این پژوهش است. بدون در نظر گرفتن ویروس کرونا و اجباری شدن حرکت خانواده‌ها به سمت تعامل با فضای مجازی، اتفاق‌هایی بین خانواده و نسبت آنها با فضای مجازی در حال رخ دادن است. به بیان دیگر؛ حتی در فرض از بین رفتن ویروس کرونا در تعامل بین خانواده و فضای مجازی، ناگزیر از بررسی‌های دقیقی هستیم. در یافته‌های اولیه، بحث‌های عمومی در این رابطه ارائه می‌شود.

۵-۱-۱. تغییر در شکل‌های خانواده

خانواده در ایران به سمت هسته‌ای شدن می‌رود. تماس دائمی با فضای مجازی می‌تواند سبب شود مخاطب به تدریج دیدگاه غالب این فضا را درباره‌ی جهان واقعی به‌طور کامل بپذیرد. در جامعه‌ی امروز، فضای مجازی به عضوی اصلی از

خانواده تبدیل شده است؛ کسی که بیشتر اوقات، بیشتر داستان‌ها را می‌گوید (سورین & تانکارد، ۱۳۹۳، ص. ۳۹).

فضای مجازی می‌تواند بر سبک‌های زندگی و الگوهای زندگی روزانه‌ی جامعه به‌شدت تأثیرگذار باشند و به سلاقی و ارزش‌های افراد تحت تأثیر خود شکل می‌دهند. از آنجایی که فضای مجازی به علت رویکرد و محتوای عموماً متفاوتش با سایر رسانه‌ها، کاملاً مورد توجه هستند آن است که غالب سبک زندگی ارائه‌شده در فضای مجازی، سبک زندگی غربی، متمایل به سبک زندگی آمریکایی است (کبیری، ۱۳۹۱).

۵-۲. تغییر در کارکردهای خانواده

در خانواده‌های سنتی، اعضا بر اساس پیوندهای فردی صمیمانه و عاطفی به یکدیگر گره خورده و دارای روابط اجتماعی دوجانبه و تعهدآفرین نسبت به یکدیگر بودند و این امر افراد جامعه را به عنوان «افراد یک کل» متصل به هم نگاه می‌داشت. اما امروزه با ورود رسانه‌های نوین، خانواده‌ها دچار تغییر و دگرگونی شده‌اند و روابط نامشخص، غیرفردی و مجزا از هم را تجربه می‌کنند.

یکی از مهمترین کارکردهای خانواده را باید برآورده نمودن نیازهای جنسی و عاطفی زوجین دانست. در تحقیقی با عنوان «شبکه‌های ماهواره‌ای و تغییر در کارکردهای خانواده» بر این موضوع تأکید شده است که «سریال‌های ماهواره‌ای انواع توقعات جنسی را در بینندگان ایجاد کرده و مخاطبان برای دستیابی و ارضای آن‌ها به سهولت مرتکب هر نوع انحرافی می‌شوند. همین‌طور احساس محرومیت نسبی که در اثر تماشای برنامه‌ها در هر یک از زوجین شکل می‌گیرد و موجب وارد آمدن فشار به زوج دیگر برای رسیدن به سطوح بالای موفقیت می‌شود. در واقع این برنامه‌ها سبب برآورده نشدن توقعات و انتظارات زوجین از جهت کارکرد جنسی و عاطفی شده است» (محمدی سیف، ۱۳۹۰، ۸۵).

۵-۳. تغییر در قدرت خانواده

یکی از مهم‌ترین تأثیراتی که روند جهانی‌سازی و ایجاد تغییرات فرهنگی در جوامع

به جای گذاشته است، نفی تفاوت‌های جنسیتی و ایجاد تمایل به رفتارهای یکسان زن و مرد است. «رسانه‌ها کارکردهای متفاوتی همانند انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی را برعهده دارند اما از نظر صاحب‌نظران این ابزارها تنها بخشی از میراث گرانبهای نسل پیش را منتقل می‌کنند. از آنجا که همیشه رسانه‌ها در جوامع در دست عده‌ای خاص قرار دارند هم‌آنها سعی می‌کنند ارزش‌ها و هنجارهای مورد پسند آن قشر خاص را ترویج کنند که ممکن است با فرهنگ سنتی، نگرش‌ها و باورهای عموم مردم در تضاد باشد و نوعی شکاف نسلی به وجود آورد. در هر حال به نظر می‌رسد رسانه‌ها موجب تغییر در الگوهای سنتی جوامع هستند و با تشویق ارزش‌ها و هنجارهای جدید، الگوهای نسل پیش را به چالش می‌کشند» (Farajih, 2021 & Afzali Gorouh, M., Azari, H), ص. ۳۳).

فضای مجازی - فارغ از برخی جنبه‌های مثبت - به ابزاری مؤثر در گسترش استیلای فرهنگ غرب در جهان تبدیل شده‌اند و از این طریق، آثار زیانباری بر حیات فرهنگ‌های بومی تحمیل کرده‌اند. از جمله این آثار، پیدایش پدیده‌ی «از خود بیگانگی فرهنگی» در این جوامع است. بنا بر نظریه‌ها، امپریالیسم فرهنگی، به صورت آگاه و هدفمند در عصر فناوری اطلاعات، دستیابی به هدف مورد نظر خود، یعنی خودبیگانه‌سازی خانواده‌ها را در فرهنگ‌های بومی تعقیب می‌کند (Dyreson, 2013, p. 256).

۵-۱-۴. تأثیرات ساختاری

با کنکاش در نظرات مک‌لوهان و شهید آوینی این نتیجه حاصل آمد که فضای مجازی و وسایل ارتباط جمعی با ساختاری که دارند و به دور از محتوایی که ارائه می‌دهند، اثراتی برجای می‌گذارند که بیشتر آنها به صورت ناخودآگاه به مخاطبان وارد می‌گردد و بیننده بدون آن‌که آگاه و متوجه شود، درگیر و مسحور آن می‌شود. این همان چیزی است که مک‌لوهان آن را «جلسه نارسایی» (رشیدپور، ۱۳۹۱) و شهید آوینی آن را «جادوی پنهان» (آوینی، توسعه و مبانی تمدن غرب، ۱۳۹۰، ص. ۵۰) نامیدند.

۵-۱-۵. یکسان‌سازی فرهنگی

مک‌لوهان مدعی است که تأثیر ماهواره و فناوری اینترنت، زدودن تفاوت‌های زمانی-مکانی و اعلام عصر تازه‌ای است که باید آن را عصر «جامعه جهانی» نامید. در این عصر، رسانه‌های جمعی هم ابزار نشر فرهنگ توده هستند و هم، عامل جهت‌دهنده‌ی اندیشه و احساس «نخبگان جامعه» و کم‌کردن شکاف میان دنیای درک و فهم برگزیدگان و عامه که نوعی فرهنگ جهانی به وجود می‌آورد. مک‌لوهان معتقد است فناوری، منبعث از ذهن و عمل انسان است، ولی انسان در هر عصر و دوره‌ای، خود زاینده فناوری زمان خویش است. شیوه‌ی ارتباط یا روش انتقال معلومات و انتشار پیام نه تنها در رفتار و تصوّرات انسان مؤثر است، بلکه در سیستم اعصاب و ادراکات حسی او نیز نقشی تعیین‌کننده دارد، او پا را فراتر گذاشته و می‌گوید وسایل ارتباط جمعی که عامل انتقال فرهنگ هستند، تأثیری شگرف بر خود فرهنگ دارند. او این نظر را با جمله‌ی «رسانه، پیام است» مطرح می‌کند (دادگران، ۱۳۸۵، ص. ۹۰).

۵-۱-۶. نفی کار

انسان همواره برای دستیابی به غایاتی خاص، ابزار متناسب با آن را می‌سازد. بنابراین، هر وسیله دارای محتوایی است که به آن هویت فرهنگی خاصی می‌بخشد. «محتوای همه‌ی وسایل اتوماتیک «نفی کار» است، چرا که اگر انسان از کار نمی‌گریخت، لاجرم در جست‌وجوی «وسایلی خودکار» بر نمی‌آمد که کار خود را بر گردن آنها بیندازد (آوینی، آغازی بر یک پایان، ۱۳۹۰، ص. ۵۵). پس غایات ابداع و اختراع وسایل در شکل آنها ملحوظ و محفوظ است و این شکل، صورتی است که ماهیت آنان را معنا بخشیده است. خود وسیله بر ماهیت خویش و چگونگی کاربرد خویش حکم می‌کند.

۵-۱-۷. کاهش روابط مستقیم و واسطه‌مند شدن روابط

مسئله‌ای که امروزه در زمینه‌ی ارتباطات اجتماعی و خانوادگی با شکل‌های مختلفی از آن روبرو هستیم، واسطه‌مند شدن و کاهش عمق روابط انسانی است. با

وجود کاربردهای بسیاری که فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات دارد، موضوعی که امروزه زیاد به آن پرداخته می‌شود؛ این است که ارتباطات فیزیکی واقعی به نفع ارتباط‌های برخط در حال کاهش هستند. در نتیجه، این امر به روابط اجتماعی ظاهراً بیشتر اما عملاً ضعیف‌تر منجر می‌شود (ابراهیم‌پور کومله & خزایی، ۱۳۹۴).

۵-۱-۱. فردباوری

از جمله سازه‌های نظری که در علوم اجتماعی برای بیان تحولات اجتماعی استفاده می‌شود، «سرمایه اجتماعی» است. پاتنام انواع سرمایه‌ی اجتماعی را به دو دسته‌ی پیوندی و پل‌زننده تقسیم کرده است. سرمایه‌ی اجتماعی پیوندی به منابع عاطفی در دسترس فرد اشاره دارد که به سبب پیوند قوی با گروه‌های متجانسی چون؛ خانواده یا دوستان صمیمی کسب می‌شوند. با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی تغییراتی در رفتار و گفتار نسل جوان به وجود آمده که از جمله می‌توان به تغییرات مهم در سرمایه‌ی اجتماعی پیوندی و کاهش آن اشاره نمود. چراکه میزان ارتباط و تماس با اعضای خانواده کاهش یافته و میزان صمیمیت نیز در بین آنان کاهش می‌یابد (نوغانی، ۱۳۹۱). کاهش فعالیت روزانه در محیط خانواده، بی‌اعتمادی والدین به فرزندان، کاهش ارتباطات رو در رو با افراد خانواده و کناره‌گیری از افراد خانواده از جمله تأثیرات ناشی از کاهش سرمایه‌ی اجتماعی در فضای ارتباطی جدید است (عدلی‌پور & خاکسار، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۰).

۵-۲. یافته‌های تحلیلی

دسته‌ی دوم یافته‌های این پژوهش که اختصاص اصلی به هدف پژوهش دارد، با لحاظ کردن ویروس کرونا با عنوان عامل مداخله‌گر و شاید کاتالیزور در فرآیند ورود خانواده‌ها در فضای مجازی ارائه می‌گردد.

در نتیجه‌ی اقدامات صورت گرفته و مراحل طی شده، همان‌طور که ذکر گردید، در پی تلاقی ویروس کرونا و جامعه‌ی شبکه‌ای که کاستلز از آن سخن می‌گوید؛ در نهایت به سه گفتمان غالب خانواده‌ای در دوران کرونا رسیده‌ایم که

عبارت است از: الف) خانواده‌ی سنتی، ب) خانواده‌ی کاربرِ پیرو و ج) خانواده‌ی کاربرِ فعال. در ادامه به بررسی هر کدام از این موارد پرداخته می‌شود. بررسی هر کدام از این گفتمان‌ها در محورهای آموزش، اشتغال و کسب و کار، مشارکت‌های اجتماعی، معیشت و تعاملات و در نهایت رضایت‌مندی به ما کمک خواهد کرد تا بتوانیم تفسیر دقیق‌تری از هر گفتمان را ارائه دهیم.

جدول ۵. داده‌های مورد استفاده در شکل‌گیری روایت‌ها

دسته‌بندی کلی	تلاقی عین بیان خبرگان و منابع اطلاعاتی	مفهوم ترکیبی برآمده	یافته ترکیبی استفاده شده در روایت
خانواده سنتی	B12: این طبقه ضعیف هستند که نمی‌توانند با اینترنت کار کنند، نه اینکه نمی‌خواهند، واقعاً نمی‌توانند. بندگان خدا محرومیت‌شان به قدری است که نمی‌توانند. G17: شرکت بی‌مهیاها در جمع‌های خانوادگی و شب‌نشینی‌ها، عامل اصلی ابتلا به ویروس کرونا است.	B12*G17: احتمال بیشتر بروز بیماری در مناطق محروم به دلیل آشنایی اندک با ظرفیت‌های فضای مجازی	آسیب‌پذیری بالای خانواده‌های سنتی در مقابله با کرونا
	C4: با توجه به تغییر و تحولاتی که در عرصه‌ی فن‌آوری رخ داده است، از میان اقسام خانواده، این خانواده‌ی سنتی است که با مسائل و مشکلات زیادی روبرو است و در میان سایر اقوام و بستگان، به انزوا کشیده خواهد شد. G3: به واسطه‌ی شیوع کرونا و لزوم استفاده از فضای مجازی، شاهد بروز مسائل و مشکلات برای تعدادی از خانواده‌هایی هستیم که امکان استفاده از این فضا را ندارند.	C4*G3: بروز مشکلات فراوان برای خانواده‌های سنتی در ایام کرونا به واسطه‌ی عدم امکان استفاده از فضای مجازی	انزوای کامل خانواده‌ی سنتی در مواجهه با فضای مجازی
	C6: یکی از تأثیرات جدی و قابل توجه شیوع کرونا، تجربه‌های نوینی است که در عرصه‌ی آموزش مجازی رخ داد. G5: کلبه‌ی مراکز آموزشی رسمی و غیر رسمی موظف به ارائه‌ی خدمات غیرحضورى هستند و می‌بایست از خدمات حضوری، پرهیز کنند.	G5*C6: انتقال بخش زیادی از آموزش‌های رسمی و غیررسمی از بستر حقیقی به بستر مجازی به واسطه شیوع کرونا	مجازی شدن آموزش‌ها در ایام کرونا
	B3: پس از شیوع کرونا، شاهد ایجاد تغییرات جدی و یا حتی ایجاد یک سبک زندگی جدید در میان خانواده‌ها بودیم. این که خانواده‌ها بتوانند عمده‌ی فعالیت‌های خود حتی خرید مایحتاج خود را از طریق فضای مجازی انجام دهند، تغییرات جدی ایجاد کرد. H4: پس از شیوع و گسترش کرونا، تغییرات فراوانی در الگوهای اشتغال رخ داد.	B3*H4: ایجاد سبک زندگی جدید خانواده‌ها در ایام کرونا به جهت استفاده از بسترهای فضای مجازی جهت ارائه‌ی خدمات و فروش کالا به صورت مجازی	تغییر در سبک زندگی به واسطه تغییر الگوهای اشتغال و ارائه‌ی خدمات در ایام کرونا

<p>محدودیت تعاملات خانوادگی در ایام کرونا</p>	<p>F2*H1: تحت تأثیر قرار گرفتن تعاملات و فعالیت‌های افراد و اعضای خانواده‌های از قبیل رفت و آمدها و نشست‌های خانوادگی، سفرها، تفریحات و ... به واسطه‌ی شیوع کرونا</p>	<p>F2: یکی از مسائلی که ما با آن مواجه هستیم رفت و آمدهای خانوادگی و سفرهای بین شهری و حضور در بازارها است که کمک قابل توجهی به شیوع ویروس کرونا خواهد داشت. H1: پس از شیوع ویروس کرونا، میزان سفرهای بین شهری و هم‌چنین میزان حضور در بازارهای اصلی شهرهای گوناگون، کاهش قابل توجهی داشته است.</p>	
<p>ضعف فرهنگی در خانواده کاربر پیرو</p>	<p>H15*H9: ایفای کارکرد هویت‌بخشی و شخصیت‌دهی</p>	<p>A9: متأسفانه اغلب کاربران فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، آگاهانه از فضای مجازی استفاده نمی‌کنند و حجم گسترده‌ای از اینترنت کشور، صرف وبگردی‌های بی‌جهت می‌گردد. H15: پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۷۰٪ پهنای باند کشور، در امور غیرتجاری به کار می‌رود.</p>	
<p>استقبال خانوادگی کاربر پیرو از تغییر در سبک زندگی به واسطه‌ی کرونا</p>	<p>A7*H7 و B3*G6: عدم مقاومت خانواده کاربر پیرو از تغییرات ایجاد شده در حوزه ی آموزش، اشتغال و کسب و کار، مشارکت‌های اجتماعی، معیشت و تعاملات به واسطه‌ی شیوع کرونا و حتی استقبال از چنین تغییراتی</p>	<p>A7: یکی دیگر از اشکال خانواده، خانواده‌ای است که غرق در فضای مجازی است و سعی دارد، لحظه به لحظه زندگی خود را در فضای مجازی نشر دهد. B3: برخی از افراد و خانواده‌ها با فاصله گرفتن از الگوی خانواده‌های مرسوم جامعه ایرانی و پذیرش سبک زندگی غربی و فردگرایی و انزوا از اجتماع‌های گوناگون، از فضای مجازی به شکل حداکثری استفاده می‌کنند. H7: براساس آمار تعدادی از افراد و خانواده‌ها با گرایش شدید به فضای مجازی و استفاده از آن، از جامعه دوری گزیده و تعاملات و رفت و آمدهای خود را به شدت کاهش داده‌اند. G6: خوشبختانه بخشی از مردم با استفاده از ظرفیت فضای مجازی توانستند در حوزه‌های مختلف آموزش، اشتغال و کسب و کار و حتی رفت و آمدهای خانگی، از حجم مراودات حضوری خود بکاهند و سهم جدی در کاهش شیوع ویروس کرونا داشته باشند.</p>	<p>خانواده کاربر پیرو</p>
<p>استفاده آگاهانه از فضای مجازی توسط خانواده ی کاربر فعال</p>	<p>A2*H10: خانواده‌ی کاربر فعال به صورت هدفمند و آگاهانه، امورات لازم در زندگی خود را از طریق استفاده از فضای مجازی انجام خواهد داد اما مدیریت زندگی خود را به دست این فضا نخواهد سپرد.</p>	<p>A2: یک قسم دیگر از خانواده‌ها هستند که در عین استفاده از فضای مجازی، به هیچ وجه مقهور این فضا نشده و مدیریت تمایلات و زندگی خود را به این فضا نخواهند سپرد. این دسته از خانواده‌ها سعی دارند امورات لازم در زندگی خود را به واسطه‌ی استفاده از این فضا، انجام دهند. H10: لزوم مدیریت استفاده از فضای مجازی توسط افراد و خانواده، امروزه بیش از پیش احساس می‌شود.</p>	<p>خانواده کاربر فعال</p>
<p>فضای مجازی، ابزار بهبود زندگی در ایام کرونا برای خانواده ی کاربر فعال</p>	<p>D1*G2: خانواده‌ی کاربر فعال با استفاده بهینه و هدفمند از فضای مجازی توانسته است به پیشبرد امور آموزشی، اشتغال و کسب و کار، مشارکت‌های اجتماعی و معیشت و تعاملات خود بپردازد.</p>	<p>D1: در خانواده‌ی کاربر فعال که به مدیریت استفاده از فضای مجازی بسیار پایبند است، شاهد استفاده درست و اصولی از فضای مجازی در راستای رفع نیازهای خود در تمامی زمینه‌ها اعم از آموزش، کسب و کار و ... در زمان شیوع کرونا هستیم. G2: خانواده‌ی می‌توانند با استفاده از ظرفیت فضای مجازی، بخش عمده‌ای از نیازهای خود را به صورت غیرحضور ی برطرف نمایند و خطر مراجعات حضوری در ایام کرونا را کاهش دهند.</p>	

تعریف انواع خانواده و گفتمان‌های ناظر بر آن، بسته به نسبت آنها با فضای مجازی قابل بررسی خواهد بود. خانواده‌ی سنتی، خانواده‌ای است که در مواجهه با فضای مجازی، به صورت کامل در انزوا قرار دارد (C4*G3) و نمی‌توان آن را کاربر دانست (A2*H3).

چنین خانواده‌هایی عمدتاً تمایل به استفاده از فضای حضوری و خدمات حضوری در عرصه‌های گوناگون دارند (D2*H5). استفاده از تکنولوژی و فضای مجازی برای چنین خانواده‌هایی، عمدتاً تعریف شده نیست و ارتباط اعضای آن با فن‌آوری‌های نوین، در حداقل‌ترین حالت ممکن می‌باشد (B1*H2).

در حوزه‌ی آموزش، عمده کلاس‌های آموزش رسمی و غیر رسمی در بستر مجازی برگزار می‌گردد. طراحی و استفاده از اپلیکیشن شاد برای دانش‌آموزان، استفاده از بسترهای آموزش مجازی برای دانشجویان و هم‌چنین انتقال تمامی آموزش‌های غیر رسمی اعم از آموزشگاه‌های زبان، کلاس‌های کنکور و ... به بسترها و پلتفرم‌های مجازی، شاهدی بر این مدعا هستند (C6*G5). تغییر بستر در حوزه‌ی آموزش از فضای حقیقی به فضای مجازی، لاجرم نیازمند دو مقوله است؛ اول نیازمند سخت‌افزار و ابزار لازم جهت برقراری این ارتباط در فضای مجازی است و دوم نیز نیازمند سواد رسانه‌ای و آگاهی از نحوه‌ی استفاده از این بستر و ابزارهای جدید است (A4*G7).

استفاده از بسترهای مجازی جهت ارائه‌ی خدمات به صورت مجازی و غیرحضوری و یا فروش کالا بدون نیاز به حضور مشتری و تحویل درب منزل، سبک زندگی جدیدی را به روی خانواده‌ها در ایام کرونا گشوده است (B3*H4). حال اگر خانواده‌ی سنتی را در نظر بگیریم، این خانواده برای امرار معاش خود که نیازمند مدیریت فضای کسب و کار خود به صورت مجازی است، مشکلات و موانع بسیار زیادی را پیش روی خود می‌بیند. هم‌چنین تهیه‌ی مایحتاج خانواده به صورت مجازی و عدم امکان خرید حضوری، تغییر بزرگ دیگری است که سبک زندگی را تا حد زیادی تحت تأثیر خود قرار داده است (A3*G1).

در حوزه‌ی مشارکت‌های اجتماعی از قبیل شرکت در تجمعات گوناگون ملی

و مذهبی، شرکت در تظاهرات‌ها، شرکت در انتخابات‌های سیاسی و ... نیز نیازمند تغییر رویکرد و رفتن به سمت مدیریت این فضاها به صورت مجازی می‌باشد که تا حدی، نمونه‌ای از آن را در مدیریت فضای هیأت‌های مذهبی در ایام کرونا به صورت مجازی شاهد بودیم (E2*H8). خانواده‌ی سنتی در مواجهه با محدودیت‌های این چینی که آن را از حضور در چنین تجمعات و محافلی مانع می‌شود، سخت دچار انزوا شده و در خانواده‌ی خود محصور خواهد شد.

تحت تأثیر قرار گرفتن نشست‌های خانوادگی، عدم امکان سفر از شهری به شهر دیگر و وجود محدودیت‌های تردد، محدود شدن و حتی بازارگردی و سایر تفریحات لازم برای یک خانواده از جمله تغییراتی است که در ایام شیوع ویروس کرونا با آن مواجه هستیم (F2*H1). در جامعه‌ی ایرانی که عمده‌ی خانواده‌ها به واسطه‌ی بافت خانواده‌محور جامعه، در حال رفت و آمد و دید و بازدید بودند، ایجاد چنین محدودیت‌هایی اگر با ارائه‌ی راهکاری جایگزین، مواجه نگردد، صدمات و لطمات جبران‌ناپذیری را برای خانواده‌ها به وجود خواهد آورد (A5*G4).

در نتیجه و با توجه به بررسی خانواده‌ی سنتی در حوزه‌های مذکور، شاهد نارضایتی بسیار زیاد این خانواده‌ها هستیم. خانواده‌هایی که آموزش‌های لازم را برای این سبک زندگی جدید ندیده‌اند و چنین تغییری برای آنها به مثابه‌ی یک تغییر بسیار بزرگ و حتی گاهی ناممکن است. در حقیقت چنین خانواده‌هایی، به واسطه‌ی محدودیت‌های ایجاد شده و هم‌چنین عدم ارائه‌ی آموزش‌های لازم در چنین شرایطی و مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم برای آنها، احساس بی‌عدالتی و نارضایتی خواهند داشت (F1*H6).

۲-۲-۵. خانواده‌ی کاربر‌پیرو

منظور از گفتمان خانواده‌ی کاربر‌پیرو، خانواده‌ای است که در مواجهه با فضای مجازی، برخلاف خانواده‌ی سنتی که هیچ استفاده و مواجهه‌ای با این فضا ندارد، به شدت غرق در این عالم شده است. چنین خانواده‌ای، الگو و سبک زندگی خود را به طور کامل از بستر فضای مجازی می‌گیرد و با از میان برداشتن بسیاری از

حریم‌های شخصی خود و خانواده‌ی خود به ارائه‌ی تصویری کاذب از خود از طریق اشتراک‌گذاری عمومی و بی‌هدف یا با هدف غیرمتعالی در بستر فضای مجازی روی می‌آورند.^(۱) از این سو به آنها کاربرِ پیرو اطلاق می‌شود. چنین خانواده‌ای در مواجهه با تغییرات ایجاد شده در حوزه‌ی آموزش، اشتغال و کسب و کار، مشارکت‌های اجتماعی، معیشت و تعاملات، با مشکلی مواجه نخواهد شد. بالعکس برای چنین خانواده‌ای به واسطه‌ی تغییرات ایجاد شده توسط ویروس کرونا، فضای بهتری ایجاد شده است و از قضا جامعه‌ی ایرانی، در حال نزدیک شدن به سبک زندگی مطلوب چنین خانواده‌ای است (A7*H7) و (B3*G6).

۵-۲-۳. خانواده‌ی کاربرِ فعال

منظور از خانواده‌ی کاربرِ فعال، خانواده‌ای است که امکان و توانایی استفاده از بستر فضای مجازی و انجام امور لازم زندگی خود از طریق این بستر را دارد. اما در نسبت با خانواده‌ی کاربرِ پیرو که امور گوناگون زندگی خود را به دست فضای مجازی سپرده است، کاملاً آگاهانه و در راستای اهداف انسانی - الهی عمل می‌نماید. در چنین خانواده‌ای علاوه بر امکان استفاده از فضای مجازی، مدیریت این فضا در اختیار خانواده است و در حقیقت به عنوان یک ابزار که وظیفه‌ی آن کمک به خانواده است، مورد استفاده قرار می‌گیرد (A2*H10).

در چنین خانواده‌ای، استفاده از بستر فضای مجازی جهت پیشبرد امور آموزشی، اشتغال و کسب و کار، مشارکت‌های اجتماعی و معیشت و تعاملات، نه تنها سخت نبوده بلکه به عنوان ابزاری جهت بهبود کیفیت زندگی و سبک زندگی در دوران شیوع ویروس کرونا است (D1*G2). لذا چنین خانواده‌های نارضایتی از وضع موجود ندارند و احساس بی‌عدالتی نمی‌کنند، بلکه احساس رضایت نسبی دارند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پاسخ به سؤال اول: در نسبت تعامل خانواده‌ها با فضای مجازی در دوران کرونا، چه گفتمان‌های خانواده‌ای قابل فحوص است؟ ویژگی‌های خانواده‌های این گفتمان‌ها کدامند؟

همان‌گونه که در بخش یافته‌های تحلیلی به صورت مفصل مطرح گردید، در نسبت تعامل خانواده‌ها با فضای مجازی در دوران کرونا، شاهد سه دسته خانواده هستیم؛ دسته‌ی اول خانواده سنتی است. این نوع از خانواده پایین‌ترین سطح تعامل با فضای مجازی را دارد و عمده‌ی خدمات و مراودات اجتماعی را به صورت حضوری دریافت می‌کند. به همین جهت در دوران کرونا و برچیده شدن حجم بالایی از خدمات حضوری، با مصائب و مشکلات فراوانی مواجه خواهد شد.

دسته‌ی دوم را خانواده کاربر‌پیرو تشکیل می‌دهد. منظور از خانواده‌ی کاربر‌پیرو، خانواده‌ای است که پیش از شیوع کرونا نیز در سطح بالایی از استفاده از اینترنت قرار داشته و در حقیقت غرق در این عالم است و سبک زندگی خود را از این فضا اقتباس می‌کند. چنین خانواده‌ای از غیرحضوری شدن خدمات و مراودات اجتماعی به واسطه‌ی شیوع کرونا استقبال می‌کند. اما دسته‌ی سوم را خانواده کاربر‌فعال تشکیل می‌دهد. خانواده‌ی کاربر‌فعال، خانواده‌ای است که نه مانند خانواده‌ی سنتی، بیگانه با فضای مجازی است و نه مانند خانواده‌ی کاربر‌پیرو، غرق در این فضا است، بلکه در حالتی میانه قرار دارد و بنا بر مصلحت و مبتنی بر رفع نیازهای خود، از فضای مجازی استفاده لازم را خواهد داشت.

در پاسخ به سؤال دوم که برای بسط عدالت و حرکت در راستای تحقق هدف چهارم بیانیه‌ی گام دوم انقلاب، برای ترمیم کاستی‌های این گفتمان‌ها چه باید کرد، نتایج ذیل به دست آمد.

گام دوم انقلاب اسلامی، عملاً با حضور ویروس کرونا در ساحات مختلف زندگی بشر شروع شد. هدف چهارم بیانیه، اشاره به بسط عدالت در جامعه‌ی ایرانی دارد. عدالت در تعامل با فضای مجازی و در دوران کرونا بدون توجه به تلاقی اجباری خانواده‌ها با آن، قابل پیگیری نیست. متناسب با آنچه در قسمت یافته‌ها بیان شد، عدالت در گفتمان خانواده سنتی جز با ارتقای سواد رسانه‌ای

ایشان میسر نمی‌شود. ارتقای سواد رسانه‌ای مورد تأکید پژوهش‌های (Livingstone, S., & Van der Graaf, S, 2008) و (Aufderheide, 1993) نیز بوده است. هزینه‌کرد در این حوزه که بیشتر شامل افراد پایین‌دست جامعه است، باید توسط حکومت اسلامی از منبع بیت‌المال تأمین شود. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که همان‌گونه در پژوهش (Livingstone, 2004, ص. ۷) آمده است، عدم تأمین هزینه‌های مربوط به ایجاد سواد رسانه‌ای در کوتاه‌مدت، موجب نارضایتی این قشر و بروز ناهنجاری‌های اجتماعی خواهد شد.

خانواده‌های کاربرِ پیرو، گفتمان غالب در کشور است. عموم مردم سال‌ها قبل از همه‌گیری ویروس کرونا همه‌گیرانه به سمت این نوع گفتمان حرکت کردند. این گفتمان می‌تواند در میان‌مدت، جمهوری اسلامی ایران را از اهداف بلندمدت خود دور سازد. لذا، در رابطه با خانواده‌ی کاربرِ پیرو، نمی‌توان گفت که مورد بی‌عدالتی واقع شده‌اند و حتی آنها از وضعیت موجود خود، نارضایتی هم ندارند. اما می‌توان گفت که در قبال چنین خانواده‌ای، نیازمند فرهنگ‌سازی درستی هستیم تا آنها بتوانند مدیریت فضای مجازی را در اختیار خود بگیرند.

خانواده‌ی کاربرِ فعال، گفتمانی با جمعیتی کم، فرهیخته و آگاه است که نسبت مناسبی بین خود و فضای مجازی (بین سنت و مدرنیته) تعریف کرده‌اند. نکته‌ی قابل توجه آن است که الگوی مطلوب خانواده ایرانی در مواجهه با فضای مجازی در ایام شیوع کرونا، همین گفتمان سوم است. لذا یکی از مهم‌ترین اقدامات آن است که سیاست‌گذاران فرهنگی و دستگاه‌های حاکمیتی ذی‌ربط، بتوانند براساس الگوی گفتمان خانواده‌ی کاربرِ فعال، اولاً به خانواده‌های سنتی، آموزش‌های لازم را ارائه دهند و در وهله‌ی دوم، به خانواده‌های کاربرِ پیرو، فرهنگ استفاده از فضای مجازی را آموزش دهند. پژوهش‌هایی نیز به نتایج مشابه در رابطه با سلول‌های ایجاد در بررسی تلاقی جدول ۶ به صورت مجزا رسیده‌اند که تا حدی مؤید نتایج پژوهش‌گران نیز می‌تواند باشد.

جدول ۶. بررسی تلاقی انواع سه‌گانه‌ی خانواده و حوزه‌های متأثر از ویروس کرونا (نوروزی و همکاران)

خانواده کاربر فعال	خانواده کاربر پیرو	خانواده سنتی	
حرکت به سمت آموزش هدمند (Sanborn, 2002)	متوسط و احتمال به حاشیه رفتن آموزش	احتمال بی‌سوادی و ترک تحصیل (غلام‌پور، میثم، آیتی، محسن، ۱۳۹۸)	آموزش
استفاده از ظرفیت فضای مجازی جهت تأمین بخشی از خسارت ناشی از تعطیلی کسب و کارها	حرکت به سمت کسب و کارهای اینترنتی و احتمال اسراف و تبذیر	تعطیلی و اخراج از کار	اشتغال و کسب‌وکار
در حد معقول و مورد نیاز	حداکثری، بی‌قید و شرط	حداقلی	مشارکت‌های اجتماعی
استفاده از ظرفیت فضای مجازی جهت جلوگیری از انتشار ویروس کرونا	وارد کردن حریم خصوصی در انظار عمومی و هرزه‌نگاری و (Kang, 1997) ...	ادامه تعاملات حضوری و انتشار ویروس کرونا	معیشت و تعاملات
نسبی	رضایت کاذب بالا	نارضایتی شدید (Richins, 1987)	رضایتمندی کلی

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

با توجه به نتایج پژوهش، مشخص است که سطح رضایتمندی در انواع خانواده‌های احصاء شده در حد مناسبی قرار ندارد و خود این مسئله می‌تواند؛ موجبات پدید آمدن انگیزه‌ی جدایی‌طلبی در اقوام مستضعف مرز نشین را در پی داشته باشد. لازم است پژوهش‌هایی در رابطه با نوع نیازمندی ایشان به سواد رسانه‌ای و سطوح آن شناسایی شده و در اختیار مراجع مسئول قرار گیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود؛ پیمایشی برای شناسایی علل بروز مشکلات فرهنگی در خانواده‌های کاربر پیرو و دستورالعمل ارتقاء سطح فرهنگی برای ایشان تدوین گردد. راه‌های حمایتی از خانواده‌های کاربر فعال نیز می‌تواند، ره‌توشه‌ی دیگری برای پژوهش‌های آتی دربر داشته باشد.

پی‌نوشت

۱. نظیر استفاده از هرزه‌نگاری‌ها، ولگردی در وب، اشتراک حریم خصوصی در انظار و ...

منابع و مآخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

ابراهیم‌پور کومله، س و خزایی، ک (۱۳۹۴)، آسیب‌های نوپدید؛ شبکه‌های اجتماعی مجازی در کمین خانواده‌ی ایرانی، دومین کنگره بین‌المللی تفکر و پژوهش

دینی.

ادواردز، ر & رینز مک کارتی، ج. (۱۳۹۰)، مفاهیم کلیدی در مطالعات خانواده، تهران: علم.

آزاد ارمکی، ت. (۱۳۹۲)، جامعه‌شناسی خانواده، تهران: سمت.

آزاد ارمکی، ت. و & همکاران. (۱۳۹۱)، هم‌خانگی، پیدایش شکل‌های جدید خانواده در تهران. جامعه‌پژوهشی فرهنگی، ۴۳ - ۷۷.

اسپیلر، ن. (۱۳۸۶)، پیش‌درآمدی بر سایبرنتیک. فصلنامه هنر.

آوینی، س. (۱۳۹۰)، آغازی بر یک پایان، تهران: واحه.

آوینی، س. (۱۳۹۰)، توسعه و مبانی تمدن غرب، تهران: واحه.

بانکی‌پورفرد، ا.، مؤمنی‌راد، ف. و & صدری، س. (۱۳۹۶)، عوامل تعالی‌بخش مؤثر در تحکیم بنیان خانواده در آرای مفسران و اندیشمندان معاصر مسلمان، فصلنامه

فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۶۹ - ۹۰.

چراغی کوتیانی، ا. (۱۳۸۸)، رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده، معرفت، ۳۵-۵۴. خامنه‌ای، س. (۱۳۹۲)، خانواده، تهران: صهبایا.

دادگران، س. (۱۳۸۵)، مبانی ارتباطات جمعی، تهران: فیروزه.

رشیدپور، ا. (۱۳۹۱)، آینه‌های جیبی آقای مک لوهان، تهران: سروش.

رلف، ا. (۱۳۸۹)، مکان و بی‌مکانی، تهران: آرمان‌شهر.

ژیلینتیس، آ (۱۳۹۳)، فضا و نظریه اجتماعی، تهران: مدیران امروز.

سورین، و. و & تانکارد، ج (۱۳۹۳)، نظریه‌های ارتباطات، تهران: موسسه چاپ و

انتشارات دانشگاه تهران.

- سپاهکلی، ل (۱۳۹۲)، رسانه‌های جدید و قدرت حضور در سطوح گوناگون اجتماعی، *مطالعات ماهواره و رسانه‌های جدید*, ۹۵ - ۱۰۶.
- طباطبایی، س (۱۳۹۳)، *آغاز فلسفه*، قم: بوستان کتاب.
- طوسی، م. (۱۳۸۵ق)، *تفسیر التبیان*، قم: دارالکتب العلمیه.
- عدلی‌پور، ص. و. & خاکسار، ف (۱۳۹۱)، شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)، *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*, ۱۵۵ - ۱۷۶.
- غلام‌پور، میثم، آیتی، محسن (۱۳۹۸)، روایت پژوهی ترک تحصیل دانش آموز دختر روستایی، *پژوهشنامه زنان*, ۱۰(۴)، ۷۷-۱۰۰.
- فکوهی، ن. و. & میردامادی، م (۱۳۸۱)، فضای سیبرنتیک به مثابه فضای شهری: مطالعه موردی شهر تهران، *مجله انسان‌شناسی (نامه انسان‌شناسی)*, ۸۹ - ۱۱۹.
- کاستلز، م (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، تهران: طرح نو.
- کیبیری، ز (۱۳۹۱)، بررسی مؤلفه‌های سبک زندگی در سریال ماهواره‌ای «عشق ممنوع»، *مطالعات ماهواره و رسانه‌های جدید*, ۸۳ - ۱۰۴.
- کلینی، م. ی (۱۳۸۳ق)، *اصول کافی*، ج ۶، بیروت: دارالکتب الاسلامیه.
- گیدنز، آ (۱۳۸۲)، چشم‌انداز خانواده. *آفتاب*, ۵۴ - ۵۷.
- گیدنز، آ (۱۳۸۶)، *جامعه‌شناسی*، تهران: نی.
- محمدری‌شهری، م (۱۳۸۷)، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*، قم: مشعر.
- مطهری، م (۱۳۹۰)، *مجموعه آثار ۱۹*، تهران: صدرا.
- نوغانی، م. و (۱۳۹۱)، تأثیر فیس بوک بر کاهش سرمایه اجتماعی پیوندی در خانواده، *نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید*.

Afzali Gorouh, M., Azari, H., & Farajiha (2021). Analyzing the Role of Media in Preveing Sexual Abuse of Girls in Cyberspace. *The International Journal of Humanities*, 28(2), 26-43.

Aufderheide, P. (1993). *Media Literacy. A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy*. Washington: Aspen Institute, Communications and Society Program.

Aytac, P., Demirbas-Celik, N., & Kiracioglu, D. (2019). Effectiveness of family involvement activities in pre-school education. *Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives*, 9(3), 131-137.

Dyreson, M. (2013). The republic of consumption at the Olympic Games: globalization, Americanization, and Californization. *Journal of Global*

History, , 8(2), 256

Kang, J. (1997). Information privacy in cyberspace transactions. *Stan. L. Rev*, 50.

Livingstone, S. (2004). Media literacy and the challenge of new information and communication technologies. *The communication review*, 7(1), 3-14.

Livingstone, S, & Van der Graaf, S. (2008). *Media literacy*. Birmangam: The international encyclopedia of communication.

Richins, M. L. (1987). A multivariate analysis of responses to dissatisfaction. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 15(3), 24-31.

Sanborn, J. (2002). Targeted training. *School Administrator*, 59(11), 16-19.

Yucedal, B. (2010). Victimization in cyberspace: An application of Routine Activity and Lifestyle Exposure theories. *Doctoral dissertation, Kent State University*, 31-56.

References

The Holy Quran

Nahjolbalagha

Aaron Dennis, M. (۲۰۱۶, Apr ۰۸). Internet. Encyclopædia Britannica:
<http://www.britannica.com/>

Adlypour, P., & Khaksar, F. (1391). Virtual social networks and identity crisis (with emphasis on Iran's identity crisis), *Quarterly Journal of Social Studies and Research in Iran*, PP 155-176. (In Persian)

Avini, S. (1390). A beginning to an end, Tehran: Vahe. (In Persian)

Avini, S. (1390). Development and foundations of Western civilization, Tehran: Vahe. (In Persian)

Aytac, P., Demirbas-Celik, N., & Kiracioglu, D. (2019). Effectiveness of family involvement activities in pre-school education. *Global Journal of Guidance and Counseling in Schools: Current Perspectives*, 9(3), 131-137.

Azad Armaki, T & Partners. (1391). Household, the emergence of new forms of family in Tehran, Cultural Research Society, PP 43-77. (In Persian)

Azad Armaki, T. (1392). Sociology of the family, Tehran: Samt. (In Persian)

Banki Pourfard, A, Momeni Rad, F & Sadri. S. (1396). Factors of Enlightenment in Strengthening the Family Foundation in the Opinions of Contemporary Muslim Commentators and Thinkers, Cultural and educational magazine for women and family, PP 69-90. (In Persian)

Boundas, C. (۱۹۹۳). Editor as introduction. New York: Columbia University.

Castells, M. (1380). Information Age: Economy, Society and Culture, Tehran: New design. (In Persian)

Cheraghi Kotiani, A. (1388). Islam's approach to the four important functions of the family, *Maarefat*, PP 35-54. (In Persian)

- Dadgaran, S. (1385). *Fundamentals of Mass Communication*, Tehran: Firouzeh. (In Persian)
- Deleuze, G., & Guattari, F. (۱۹۸۷). *A THOUSAND PLATEAUS*. (b. Massumi, translator) London: Minneapolis.
- Duncan, S., & Edwards, R. (۱۹۹۹). *Lone Mothers, paid work and gendered moral rationalities*. London: Macmillan.
- Ebrahimipour, komele, s, khazae, k. (1394). *Emerging injuries, Virtual social networks in the ambush of the Iranian family*, 2nd International Congress of Religious Thought and Research.
- Edwards, R & Rebens McCarthy, G. (1390). *Key concepts in family studies*, Tehran: Elm. (In Persian)
- Fakouhi, N & Mirdamadi, M. (1381). *Cybernetic space as urban space: A case study of Tehran*, *Journal of Anthropology (Anthropology Letter)*, PP 89-119. (In Persian)
- Ghilenits, A. (1393). *Space and social theory*, Tehran: Managers today. (In Persian)
- Giddens, A. (1382). *Family perspective*, Aftab, PP 53-57.
- Giddens, A. (1386). *Sociology*, Tehran: Ney.
- Gough, N. (January ۲۰۰۵). *Geophilosophy and methodology: science education, research in a rhizomatic space*. Canberra: UNESCO.
- Hewitt, B., & Vaus, D. (۲۰۰۹). *The association between premarital cohabitation and marriage breakdown: Continuity and change in Australian marriages ۱۹۴۵-۲۰۰۰*. *Journal of Marriage and Family*.
- Heylighen, F. (۲۰۰۱). *Cybernetics and Second-Order* (in *Encyclopedia of Physical Science & Technology*). New York: Academic Press.
- Kabiri, Z. (1391). *Investigating the components of lifestyle in the satellite series "Forbidden Love"*, *Satellite studies and new media*, PP 83-104.
- Khamenei, S. (1392). *Family*, Tehran: Sahba. (In Persian)
- Koleini, M. (1383Gh). *Osoule Kafi*, V6, Beirut: Islamic Library. (In Persian)
- Mohammadi Ray Shahri, M. (1387). *Strengthening the family from the perspective of Quran and Hadith*, Qom: Mashar. (In Persian)
- Motahari, M. (1390). *Collection of works 19*, Tehran: Sadra. (In Persian)
- Noghani, M. (1391). *The Impact of Facebook on Reducing Linked Social Capital in the Family*, *The first national congress on cyberspace and emerging social harms*.

- Rashidpour, A. (1391). Mr. McLuhan's pocket mirrors, Tehran: Soroush.(In Persian)
- Relf, A. (1389). Location and impossibility, Tehran: Armanshahr.(In Persian)
- Siahkali, L. (1392). New media and the power of presence at various social levels, Satellite studies and new media, PP 95-106.(In Persian)
- Spiller, N. (1386). An Introduction to Cybernetics, Art Quarterly.(In Persian)
- Statistical Center of Iran. (1390). Excerpts from the results of the general population and housing census, Tehran: Statistics Center of Iran. (In Persian)
- Surin, W. & Tancard, J. (1393). Communication theories, Tehran: Institute of Printing and Publishing, University of Tehran. (In Persian)
- Tabatabai, S. (1393). The beginning of philosophy, Qom: Book Garden. (In Persian)
- Tousi, M. (1385Gh). Interpretation Altebyan, Qom: Dar al-Kitab al-Alamiya. (In Persian)

